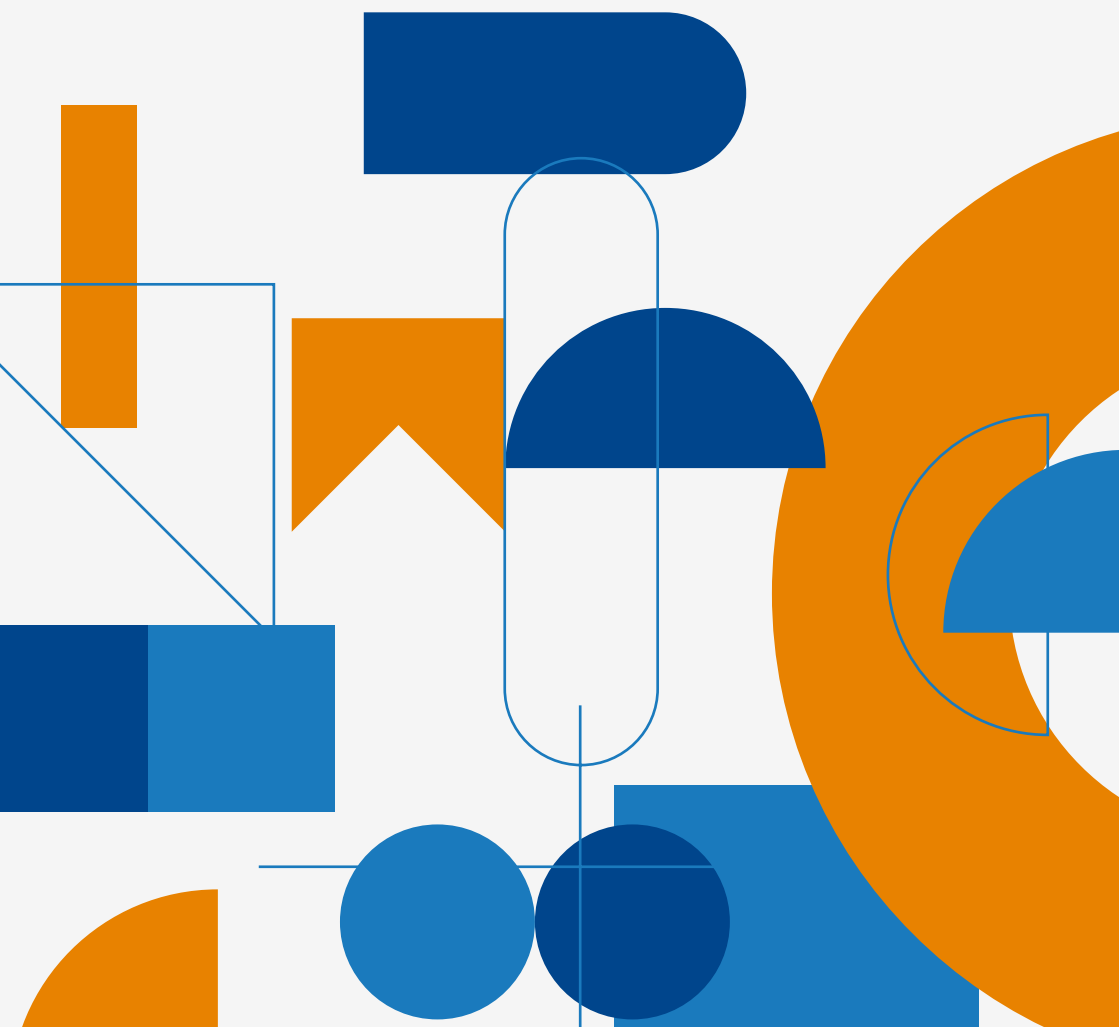

Pomáhajme si navzájom

Svojpomoc a solidarita v ekonomike

Pomáhajme si navzájom

Svojpomoc a solidarita v ekonomike

Autorka: Eva Riečanská

Spolupracoval: Peter Vittek

Grafická úprava: Mariana Mažgútová

Vydavateľ: **Utopia**, Lipského 2, 84101 Bratislava, Slovakia

<http://nova.utopia.sk>

Vyšlo v roku 2024.

Text neprešiel jazykovou úpravou.

Táto publikácia a jej jednotlivé časti podliehajú licencií Creative Commons 4.0 a je ich možné použiť v nezmenenej podobe na nekomerčné účely, s uvedením autorstva a zachovaním licencie.

Publikácia vznikla v rámci projektu „Emancipované rómske ženy bojujú proti diskriminácii“, ktorý bol podporený z Nórskeho fondu a štátneho rozpočtu Slovenskej republiky.

Partneri projektu:

Únia rómskych materských centier (ÚRMC)

<https://uniaromskychmaterskychcentier.webnode.sk/>

Selvhjelp for Innvandrere og Flyktninger/Svojpomoc pre migrantov a utečencov (SEIF)

<https://seifnorge.wpcomstaging.com/>

Musíme si uvedomiť, že naše problémy sa nevyriešia, pokiaľ nenastane radikálna redistribúcia ekonomickej a politickej moci. To značí, že naše hodnoty sa musia od základov zmeniť. Musíme pochopiť, že rasizmus, ekonomické vykorisťovanie a militarizmus sú navzájom prepojené zlá. Nemôžeme proti nim bojovať jednotlivo.

Martin Luther King Jr., Máj 1967.

Pár viet na úvod, alebo prečo je potrebná táto brožúrka

Keď premýšľame o emancipácii a sociálnej zmene, nemôžeme sa vyhnúť otázke, ako súvisí s ekonomikou. Je zjavné, že vylúčení alebo chudobní ľudia majú najmenej možností pri výbere svojej vlastnej životnej cesty. Pre kvalitný život je nutný prístup k zdrojom, ktoré ľuďom zabezpečia dôstojné živobytie. Tie však zostávajú často nedostupné aj pre ľudí, ktorí denne chodia do práce. Niektorí majú dokonca dve aj tri zamestnania, lebo jedna výplata nepostačuje na pokrytie ich životných nákladov a potrieb. Úslovie „aká práca, taká pláca“ neplatí. Nestačí, že ľudia nájdu „uplatnenie na trhu práce“, keď sú často odkázaní na milosť či nemilosť tých, ktorí majú moc rozhodovať o výške ich mzdy a alebo o tom, za akých podmienok a ako dlho ich budú zamestnávať.

Zároveň totiž vidíme, že je veľa ľudí, ktorí sa z dôvodu svojho veku, vzdelania, zdravotného či iného znevýhodnenia zamestnať nedokážu. Snaha zapojiť sa do „bežnej“ ekonomiky im nepomôže. Prevažujú medzi nimi ženy a ľudia marginalizovaní kvôli svojej etnickej príslušnosti – u nás často Rómky a Rómovia.

Tieto problémy trápia ľudí na celom svete a mnohí kreatívne rozmyšľajú, ako sa vymaniť z chudoby, či kolobehu práce, ktorá nedokáže naplniť ich materiálne potreby a nevidia v nej žiadny zmysel, lebo ničí ich životy, rodiny, komunity a životné prostredie. **Aj preto vzniklo, a už desaťročia sa rozvíja, hnutie za solidárnu ekonomiku. Zameriava sa na to, ako ekonomické zdroje spoločne tvoriť a rozdeľovať. Snaží sa o odstránenie chudoby, sociálneho a ekonomického vylúčenia a nedemokratických, autoritárskych mocenských vzťahov a inštitúcií.**

Cieľom hnutia nie je zapojenie chudobných ľudí a vylúčených skupín do systému, ktorý tieto problémy vytvára. Cieľom je hľadanie cesty k lepšiemu naplneniu potrieb všetkých ľudí. Cesty k väčšej slobode rozhodovať o vlastných životoch. Cesty k tomu, ako využívať vlastný talent a tvorivý potenciál, vzdelávať sa, vytvárať si lepšie vzťahy s inými ľuďmi, pracovať na rozvoji svojich komunít.

V tejto brožúrke preskúmame, či sa to dá a ako na to. A dúfame, že vám prinesie užitočné informácie a inšpiráciu.

Čo je solidárna ekonomika?

Podľa slovníkovej definície znamená slovo „solidarita“ aj vzájomnú podporu a spolupatričnosť. Poukazuje na pozitívne hodnoty spolupráce, vzájomnej pomoci a vytvárania takých vzťahov a spoločenských, v ktorých sa ľudia neobracajú jeden druhému chrbtom, ale navzájom sa podporujú. Vzťahy založené na týchto hodnotách však v súčasnosti premohol dôraz na dravosť a dosahovanie individuálneho úspechu aj na úkor iných ľudí, komunít a životného prostredia. Prioritou sa stala honba za ziskom a z ľudí nástroje na jeho dosahovanie.

Na celom svete si však ľudia stále intenzívnejšie uvedomujú, že takéto vzťahy nevedú k pozitívnym výsledkom pre spoločnosť, ani pre všetok život na planéte, a teda ani pre ich

vlastné životy. Najväčší prospech z nich má malá skupina bohatých korporácií a jednotlivcov, zatiaľ čo väčšina ľudí zostáva „na chvoste“ – ich životná úroveň sa postupne znižuje, za svoju prácu nedostávajú dôstojnú mzdu, ocitajú sa na hranici chudoby, alebo sa do nej čoraz viac prepadajú. Kríza po pandémie COVID-19 tieto problémy ešte prehĺbila a dnes sú oveľa viditeľnejšie. Zároveň sa zhoršuje aj stav životného prostredia. Prevládajúci ekonomický systém – kapitalizmus – ničí prírodné zdroje. Nenávratne sa stráca rôznorodosť a pestrosť živočíšnych a rastlinných druhov na planéte, celosvetovo sa mení prírodný cyklus a prebieha klimatická zmena.

Aj na Slovensku vidíme, ako postupuje drancovanie prírodného bohatstva (napr. výrub lesov), ako sa mnoho ľudí prepadá do chudoby a ako veľkí „biznis hráči“ vytláčajú z trhu menších, napr. drobných výrobcov či predajcov. Vidíme tiež, že štátne inštitúcie a ľudia na rozhodovacích pozíciách nie sú ochotní alebo schopní riešiť ťaživú sociálnu situáciu časti obyvateľstva, negarantujú mu základné ekonomické a sociálne práva a slúžia stále užšej vrstve privilegovaných, čím ďalej vytvárajú a prehĺbujú chudobu a sociálne vylúčenie. Okresávanie a rušenie bezplatných, či cenovo dostupných, verejných služieb má za následok nerovný prístup k zdravotnej starostlivosti, verejnej doprave či dôstojnej starobe.

Tento vývoj má negatívne dopady na celú spoločnosť, no obzvlášť na ľudí z konkrétnych sociálnych skupín – na ženy (hlavne na matky-samoživiteľky), na ľudí z marginalizovaných rómskych komunit, či na ľudí so zdravotným znevýhodnením. Ľudia čeliaci týmto problémom sa často cítia bezmocní. Skúsenosti z iných končín sveta – z krajín Južnej Ameriky, Spojených štátov amerických či Afriky, no aj z iných európskych krajín – však ukazujú, že sa dokážu postaviť „na nohy“, ak spoja svoje sily a začnú sa spoločne starať o svoje blaho. Keď nečakajú, že ich štát alebo politici a političky prídu „zachrániť“, ale začnú sa sami organizovať a spoločnými silami „zdola“ rozvíjať svoje komunity. Ako hovorí jeden z hlavných organizátorov siete solidárnych podnikov *Cooperation Jackson*, ktorú v roku 2014 v meste Jackson v americkom štáte Mississippi založili ľudia z černošskej a hispánskej menšiny: „Začali sme si vytvárať vlastné zdroje a starať sa o svoje blaho. Nečakali sme, kým nám ‚trh‘ vytvorí ‚pracovné miesta.‘“¹

Organizácie a iniciatívy solidárnej ekonomiky vznikajú s cieľom vytvoriť priestor pre rozvíjanie spolupráce a solidarity. Sú prospešné pre ľudí, ich komunity aj pre planétu. Predstavujú alternatívu k súčasnému ekonomickému systému, ktorý je zameraný predovšetkým na zisk a výnosnosť pre investorov

1 <https://nonprofitquarterly.org/cooperation-jackson-at-10-lessons-for-building-a-solidarity-economy/>

Rozličné formy solidárnej ekonomiky vytvárajú podmienky pre väčšiu účasť žien, etnických menšín a iných sociálne znevýhodnených skupín na vlastnom rozvoji. Uvádzajú do praxe princípy rodovej rovnosti a nediskriminácie. Stavajú do popredia potreby ľudí a ich komunit a znižujú negatívne dôsledky sociálneho vylúčenia a marginalizácie. Rozvíjajú tiež rešpekt k životnému prostrediu.

Hovori sa o nich aj ako o „škole demokracie“: sú demokraticky organizované a umožňujú svojim členom a členkám podieľať sa rovnou mierou na rozhodovaní, riadení a kontrole. Prax ukazuje, že ľudia, ktorí majú možnosť byť súčasťou solidárneho podniku a demokraticky rozhodovať o svojej práci a vzťahoch na pracovisku, sú spokojnejší než tí, ktorí sa musia podriať odcudzenému, direktívnemu a autoritárskemu spôsobu riadenia.

Solidárne organizácie a podniky tvoria v súčasnosti významnú časť svetovej a európskej ekonomiky. Medzi takéto organizácie patria družstvá, vzájomné poisťovne a etické banky, neziskové organizácie, nadácie, svojpomocné skupiny, siete pre spravodlivý obchod (Fairtrade),² komunitné organizácie, rôzne sociálne podniky, či neformálne susedské iniciatívy. Príkladov je veľké množstvo a pár z nich nájdete aj v tejto publikácii.

Princípy solidárnej ekonomiky

- Solidarita, spolupráca a vzájomná pomoc
- Demokratické rozhodovanie a riadenie
- Rovnosť všetkých zúčastnených a nediskriminácia
- Činnosť zameraná na sebarozvoj, posilnenie a pozdvihnutie všetkých členiek a členov organizácie či podniku
- Činnosť zameraná na blaho širšieho spoločenstva/komunity
- Rešpekt k životnému prostrediu

Je rozdiel medzi sociálnou a solidárnou ekonomikou?

Možno si kladiete otázku, či je potrebné hovoriť osobitne o solidárnej ekonomike a ako sa odlišuje od sociálnej ekonomiky či sociálneho podnikania. Oba prístupy majú k sebe blízko, no nie sú úplne totožné.

V tradičnom ponímaní je zámerom mnohých sociálnych podnikov vytvárať pracovné príležitosti pre ľudí, ktorí by v bežnej firme ťažko našli zamestnanie – napríklad ženy vo veku 45+ alebo ženy po materskej dovolenke, ľudia po výkone trestu alebo s históriou užívania drog, ľudia zo zdravotným znevýhodnením, ľudia s nižším vzdelaním (medzi ktorými sú často aj

2 Fairtrade alebo spravodlivý obchod, je forma certifikácie, prostredníctvom ktorej dostanú producenti potravín a iných výrobkov z krajín tzv. globálneho juhu spravodlivú odmenu, nezávislú od výkyvov cien na svetových trhoch. Certifikácia Fairtrade poskytuje ľuďom dôstojné živobytie, zaručuje spravodlivejšie obchodné podmienky, dodržiavanie ľudských práv a práv pracujúcich a zároveň podporuje šetrný prístup k životnému prostrediu. Časť zisku z Fairtrade ide do fondu, z ktorého sa financujú miestne projekty sociálneho rozvoja, ochrany životného prostredia, vzdelávacie projekty, ako aj projekty na podporu žien, prechod z intenzívneho na ekologické pestovanie, programy malých pôžičiek pre farmárov a pod.

Viac informácií: <https://fairtrade-slovensko/fairtrade-2/co-je-fairtrade>

Rómky a Rómovia). Ich poslaním je poskytnúť prácu ťažšie zamestnateľným ľuďom, ktorí by inak zostali odkázaní na sociálnu pomoc od štátu. Zjednodušene povedané: sú to podnikateľské subjekty s pridanou sociálnou (alebo aj ekologickou) hodnotou – napríklad chránené dielne a iné formy integračných podnikov.³

Sociálne ciele majú aj solidárne podniky, organizácie a iniciatívy. Okrem nich sa však usilujú aj o **napĺňanie hodnôt vzájomnej pomoci, sebarozvoj svojich členov a členiek a plné demokratické zapájanie ľudí do rozhodovania o ich organizácii či podniku**. Ich základnou črtou je **participácia, teda podieľanie sa ľudí na riadení organizácie tak, aby hlas každého mal rovnakú váhu**. Solidárna organizácia alebo podnik kladú okrem sociálnych cieľov **dôraz aj na rozvíjanie spolupráce medzi ľuďmi v organizácii, či na pracovisku a aj v širšom spoločenstv**e. Zameriava sa tiež na **spravodlivé rozdeľovanie ziskov a berie ohľad na potreby pracujúcich a rozvoj miestnych komunít**. V praxi nemusí byť napĺňanie týchto cieľov úplne jednoduché, sú však súčasťou celkovej vízie a misie solidárneho podniku a smeruje k nim celá činnosť a zameranie organizácie.

V skratke: každý solidárny podnik je zároveň sociálny, no nie každý sociálny podnik je automaticky aj solidárny.

Nie každý sociálny podnik sa, napríklad, vnútorne riadi princípmi plného demokratického rozhodovania (podľa pravidiel „jeden člen=jeden hlas“). Dalo by sa povedať, že solidárna ekonomika často začína tam, kde končí ekonomika sociálna, lebo jej záber je širší a komplexnejší. Medzi organizácie solidárnej ekonomiky môžeme zaradiť komunitnú starostlivosť o deti alebo seniorov, spolkové obchodíky a komunitné potravinové banky alebo potravinové družstvá, komunitné záhrady, bezpečnú výmenu tovarov (knihy, oblečenie), komunitné požičovne náradia, svojpomocné opravovne bicyklov, dobrovoľnícke alebo zvýhodnené poskytovanie služieb (doučovanie, jazykové alebo počítačové kurzy, kurzy šitia), komunitné varenie a poskytovanie stravy ľuďom v núdzi, a pod.

Solidárna ekonomika sa rozvíja všade tam, kde si ľudia navzájom pomáhajú.

3 Zákon o sociálnom podnikaní pred nedávnom priniesol zmenu náhľadu slovenského zákonodarstva na sociálne podniky. Podľa nového zákona o sociálnom podnikaní z roku 2018 môže sociálny podnik napĺňať množstvo iných spoločensky prospešných cieľov, ktoré idú nad rámec pracovnej integrácie či riešenia otázok zamestnanosti. Sociálne podniky na Slovensku dnes môžu pôsobiť v oblastiach ako je zdravotná starostlivosť, vzdelávanie a výchova, rozvoj telesnej kultúry, ochrana životného prostredia, sociálna pomoc a mnoho ďalších. Cieľom aktivít sociálnych podnikov v súčasnosti môže byť:

- boj s nezamestnanosťou – sociálne podniky pracovnej integrácie, on-the-job training, chránené dielne, pracovné družstvá, obecné podniky
- udržateľný rozvoj – sociálne podniky odpadového hospodárstva a recyklácie, združenia na ochranu prírodných pamätihodností, poľnohospodárske družstvá bioprodukcie
- integrácia imigrantov a boj proti chudobe – vzdelávacie združenia, mládežnícke kluby, športové a kultúrne združenia, združenia sociálnej pomoci
- regenerácia miest a lokalít – sociálne podniky miestneho hospodárstva, komunálnych služieb, združenia na skvalitňovanie životného prostredia

(viď [Akadémia sociálnej ekonomiky](#))

Solidárna ekonomika zahŕňa aj neformálne komunitné iniciatívy, ktoré nevznikajú za účelom podnikania, ani priamo alebo primárne nevykonávajú hospodársku činnosť, ale poskytujú svojim členom a členkám alebo širším komunitám možnosti sebarozvoja, či služby na princípoch vzájomnej pomoci a podpory.

Niekoľko príkladov dobrej praxe zo sveta blízkeho aj vzdialenejšieho

Humana Nova, Chorvátsko

Sociálne družstvo *Humana Nova* v Čakovci sa zameriava na výrobu a predaj textilných výrobkov z ekologických a recyklovaných látok. Zamestnáva telesne znevýhodnených a inak sociálne vylúčených ľudí. Poslaním družstva je ekonomicky a sociálne posilniť chudobných a sociálne marginalizovaných ľudí a poskytovať environmentálne udržateľnú alternatívu k masovo produkovanej textilnej výrobe, a tým prispieť k zníženiu negatívnych environmentálnych dopadov textilnej výroby, ktorá je jedným z najviac znečisťujúcich odvetví globálneho priemyslu.

<http://www.humananova.org>

Cooperation Jackson, Spojené štáty americké

Cielom organizácie *Cooperation Jackson* je rozvoj demokratickej a solidárnej ekonomiky v meste Jackson v štáte Mississippi. Založili ju ľudia z černošskej komunity, od začiatku však zapájali aj obyvateľstvo patriace k hispánskej menšine. Tieto menšiny sú v Spojených štátoch najviac ohrozené chudobou a sociálnym vylúčením. Víziou organizácie je vytvorenie radikálne demokratického mesta, ktoré bude založené na rasovej rovnosti a ekonomickej demokracii. Jednou z ciest k jej dosiahnutiu je budovanie siete družstiev a ďalších navzájom spolupracujúcich solidárnych organizácií, ktoré ekonomicky posilnia miestne komunity a zabezpečia pre ne dostatok zdrojov a stabilitu. V súčasnosti do siete patrí napríklad družstvo *The Green Team* poskytujúce záhradnícke služby, zeleninové biofarmy *Freedom Farms* a tlačiareň *The Center for Community Production*, ktorá prevádzkuje aj 3D tlačiareň. Všetky družstvá sa usilujú o odstraňovanie príčin chudoby a diskriminácie a zároveň dbajú na ekologickú udržateľnosť. Zvláštnu podporu majú začínajúce družstvá: organizácia *Cooperation Jackson* za týmto účelom založila družstevný inkubátor *Balagoon Center*.

<https://cooperationjackson.org>

KKFU Cooperative, Ghana, Afrika

Kuapa Kokoo Cooperative Cocoa Farmers and Marketing Union Limited (KKFU) je družstevná únia producentov etického kaka. Združuje viac než 100,000 prevažne menších kakaových fariem zo šiestich regiónov. Cieľom združenia a jej členských podnikov je mať priamy dosah na predaj a marketing svojich produktov. KKFU získala v roku 1995 certifikát

Fairtrade a stala sa tak prvým združením malopestovateľov kakaa v západnej Afrike, ktoré je držiteľom tejto certifikácie. Organizácia má aj certifikáty UTZ a Rainforest Alliance. Poslaním únie je dbať na to, aby jej členovia mali dôstojné pracovné podmienky. Usiluje sa o ekonomické posilnenie malopestovateľov a malopestovateľiek, o zvýšenie participácie žien na rozhodovaní a o podporu environmentálne udržateľnej produkcie.
<https://www.kuapakokoo.com>

Fair&Bio pražírna, Kostelec nad Labem, Česká republika

Fair&Bio pražírna je sociálnym družstvom, ktoré uvádza do praxe princípy sociálnej a ekonomickej spravodlivosti a environmentálnej udržateľnosti. Podnik je prvou družstevnou pražírnou kávy v Českej republike a na lokálnej úrovni poskytuje dôstojnú prácu ľuďom s mentálnym a fyzickým znevýhodnením. Všetka káva, ktorá prichádza do pražiarnie na ďalšie spracovanie, pochádza z fariem s certifikátom Fairtrade a v drvivej väčšine prípadov je pestovaná ekologicky. Pražiareň vznikla v roku 2013. Svoju činnosť začala vďaka dotáciám na zakúpenie vybavenia a spustenie prevádzky. Od roku 2018 je ale pražiareň zisková a žiadne granty už na svoju prevádzku nepotrebuje. Podnik vznikol ako družstvo. Má slúžiť ako príklad demokraticky organizovaného a spravovaného pracoviska a podporiť šírenie myšlienky družstevníctva. Spolupracuje preto s inými družstvami v gastro sektore (napr. reštaurácia Střecha, alebo družstevná kaviareň ROH) a ďalšími sociálnymi podnikmi. Aj väčšina pestovateľov a pestovateľiek Fairtrade kávy, ktorá sa v pražiarni spracováva, je združená v družstvách.
<https://www.fair-bio.cz/fair-bio-prazirna/>

Reštaurácia Střecha, Praha, Česká republika

Vegánska reštaurácia a kaviareň, ktorú prevádzkuje Sociálne družstvo *Střecha*, stojí na troch pilieroch. Prvým z nich je sociálne podnikanie. V Střeche pracujú ľudia so skúsenosťou s bezdomovectvom a/alebo osoby po výkone trestu. Okrem dôstojného zamestnania poskytuje družstvo rady aj pri riešení bývania, oddĺženia a pod. Ďalším pilierom je družstevné vlastníctvo – o chode podniku sa rozhoduje kolektívne a podľa princípu rovnosti. Každá zamestnankyňa a zamestnanec má možnosť po pol roku práce v Střeche do družstva vstúpiť a na vedenie podniku sa podieľať. Posledným pilierom je vegánstvo ako udržateľný a ekologický spôsob stravovania bez utrpenia zvierat. Zároveň sa družstvo snaží ukázať, že vegánske jedlo sa dá robiť chutne aj cenovo dostupne. Reštaurácia sa zameriava hlavne na českú a východoeurópsku kuchyňu.
<https://www.bistrostrecha.cz/>

Potravinové družstvo Viktorina loca, Příbor, Česká republika

Družstvo *Viktorina Loca* je sociálne družstvo v moravskom meste Příbor. Medzi hlavné ciele družstva patrí sprostredkovanie miestnych ekologicky a šetrne vyrobených potravín obyvateľom mesta Příbor a okolitých obcí. Prevádzkuje potravinový obchod a bistro, v ktorom sa varí z lokálnych surovín a organizujú kultúrne a komunitné podujatia. Od roku 2020 je družstvo sociálnym podnikom, ktorý rozvíja predchádzajúce neformálne komunitné aktivity zamerané na lokálnu potravinovú sebestačnosť a ochranu životného prostredia. Prostredníctvom podnikania sa usiluje o vytváranie pracovných príležitostí pre rodičov (najmä ženy), ktorí sú z dôvodu starostlivosti o malé deti znevýhodnení pri hľadaní zamestnania. Zamestnáva aj ľudí so zdravotným znevýhodnením a zapája sa do aktivít Miestnej akčnej skupiny Laško.
<https://viktorinaloca.cz/>

Komunitná farma GeLa Ochsenherz, Dolné Rakúsko

Solidárna iniciatíva komunitou podporovaného poľnohospodárstva (v angličtine CSA – community supported agriculture) *GeLa Ochsenherz* už vyše 10 rokov pestuje potraviny na farme 30 km od Viedne. Je založená na princípoch solidarity medzi pestovateľmi a spotrebiteľmi. Členovia a členky iniciatívy finančne prispievajú na prevádzku farmy. Vďaka tejto podpore môže iniciatíva zamestnávať ľudí a financovať nákup osiva, sadby a náradia. Členovia/členky a zamestnanci/zamestnankyne iniciatívy farmu aj spoločne spravujú. Najdôležitejšie rozhodnutia prijíma celá členská základňa na valnom zhromaždení. Cieľom iniciatívy je poskytovať kvalitné potraviny všetkým členkám a členom bez ohľadu na ich momentálnu finančnú situáciu. Preto nenájdete pri zelenine vo výdajnom stánku na viedenskom trhovisku Naschmarkt žiadne cenovky. Aj výška členského príspevku je individuálna. Celková suma príspevkov však musí pokrývať všetky náklady na pestovanie a prevádzku farmy. Členky a členovia tiež prispievajú svojou dobrovoľníckou prácou: každý piatok sa striedajú vo výdajnom stánku a pracujú na farme alebo v pracovných výboroch iniciatívy. Pôda, na ktorej sa potraviny pestujú, je čiastočne vo vlastníctve nadácie poskytujúcej pomenu iniciatívam udržateľného a komunitou podporovaného poľnohospodárstva.

<https://www.ochsenherz.at/>

Cooperative Home Care Associates (CHCA), New York, Spojené štáty americké

Družstvo *Cooperative Home Care Associates* je agentúra poskytujúca profesionálnu domácu opateru obyvateľom a obyvateľkám New Yorku. Agentúru vlastní a priamo radia jej zamestnankyne a zamestnanci, ktorými sú prevažne ľudia patriaci k etnickým menšinám. Družstvo vzniklo v roku 1985 a spočiatku združovalo 12 ľudí. V súčasnosti má viac než 1600 zamestnankýň a zamestnancov. Každoročne tiež poskytuje bezplatné opatrovateľské kurzy pre viac než 600 nezamestnaných žien alebo žien s nízkymi príjmami. Cieľom družstva je poskytovať kvalitné opatrovateľské služby v domácom prostredí starým ľuďom, ľuďom s chronickým ochorením alebo zdravotným znevýhodnením. Svojim zamestnankyniam poskytuje najvyššie možné platové ohodnotenie a benefity a umožňuje im, aby sa mohli vzdelávať a zvyšovať si profesionálnu kvalifikáciu.

<https://www.chcanyc.org/>

Základným pilierom solidárnej ekonomiky je demokracia

V bežnej kapitalistickej firme sú rozhodovacie právomoci určené objemom kapitálu, ktorý do nej vložili jednotliví podielníci. Väčší podiel spravidla znamená väčšie právomoci, rozhoduje sa v nich autoritársky. V organizáciách solidárnej ekonomiky sa rozhoduje demokraticky, podľa princípu „jedna osoba – jeden hlas“. Každý člen/členka sa môže zúčastniť na rozhodovaní.

Družstvá a družstevníctvo

V tejto časti sa budeme bližšie venovať družstvám a družstevníctvu tiež preto, že skúsenosti z mnohých krajín sveta – napríklad aj zo susednej Českej republiky – ukazujú, že veľa solidárnych iniciatív a organizácií sa rozhodlo prijať družstevnú organizačnú formu.

Družstvá sú historicky najstaršími a vo svete aj najpočetnejšími organizáciami solidárnej ekonomiky. Družstevníctvo má aj u nás dlhú tradíciu, ktorá siaha do polovice 19. storočia. Režim vládnuci do roku 1989 ju však zneužil a prekročil, keď ignoroval a potláčal demokratické hodnoty, na ktorých bola založená. Nespočetné množstvo príkladov z celého sveta nám však ukazuje, že **družstevný model je veľmi populárnou a vhodnou formou ekonomickej svojpomoci a autonómie pre menšiny a vylúčené komunity.** Družstvá založené menšinami vznikajú ako odpoveď na ekonomické a sociálne vylúčenie. Jednou z výhod družstiev je, že ich členky a členovia sú menej ohrození stratou zamestnania. Družstvá dbajú na potreby svojich členov a členiek a uprednostňujú udržanie pracovných miest pred krátkodobými ziskami.

Vznik mnohých družstiev iniciujú ženy, aby naplnili nielen svoje ekonomické potreby, ale aj potrebu združovať a vzdelávať sa, rozvíjať svoj talent a potenciál, podieľať sa na rozhodovaní o svojom živote a zlepšovať život svojich rodín a komunit.

Členky amerického družstva Boston Cleaning Collective, ktoré vzniklo v roku 2018, o svojom podnikaní píše: Myšlienka založiť družstvo vznikla z rozhovorov počas našich stretnutí. Ako prisťahovalkyne patriace k etnickým menšinám sme rozmýšľali, akým spôsobom by sme sa vedeli navzájom podporiť a rozvíjať nový ekonomický model. Každá z našich členiek je zároveň aj vlastníčkou podniku. Organizačná forma a štruktúra nášho družstva sa riadi princípmi medzinárodného družstevného hnutia. Naším cieľom je, aby sme získali nielen dôstojnú mzdu, ale aj celý rad ďalších benefitov. Naše podnikanie sa rýchlo rozrastá a plánujeme vytvárať pracovné príležitosti a rozširovať členstvo v družstve. Sme hrdé na to, že sme členkami nášho družstva, že sa môžeme učiť nové zručnosti, podieľať na rozhodovaní o chode družstva a o spravodlivej odmene a deliť sa aj o prípadný zisk z nášho podnikania.
<https://www.facebook.com/bostoncleaningcollective>

Družstvá sú demokraticky riadené organizácie. Znamená to, že v ideálnom prípade má každá jeho členka či člen jeden hlas. Tento princíp patril v celej histórii družstevného hnutia medzi jeho základné zásady. Najdôležitejšie rozhodnutia prijíma celá členská základňa na valnom zhromaždení. Členovia a členky družstva tiež rozhodujú o tom, ako sa nakladá so ziskom.

Preto je dôležité poznať a naučiť sa používať metódy demokratického rozhodovania.⁴ No aj v takomto type organizácie jestvuje deľba práce a spôsoby delegovania moci. Štruktúra družstva závisí od jeho veľkosti, cieľov alebo činností, ktoré vykonáva. Vo väčších družstvách s väčším počtom členov a členiek sú z praktických dôvodov právomoci delegované na správnu radu, ktorú volí valné zhromaždenie. Správna rada riadi každodenné fungovanie družstva a v prípade potreby najíma zamestnancov. Štruktúra družstva je špecifikovaná v jeho stanovách.

Čo je družstvo?

Družstvo je nezávislým združením osôb, ktoré sa dobrovoľne spojili s cieľom uspokojiť svoje spoločné ekonomické, sociálne a kultúrne potreby a očakávania prostredníctvom organizácie, ktorú spoločne vlastní a demokraticky riadia. Družstvá sú založené na skutočnej svojpomoci, nezávislosti, rovnosti a solidarite. Družstvá, ktoré dodržiavajú základný princíp „jeden člen, jeden hlas“ a ktoré slúžia potrebám svojich komunit, sú veľmi dobrým organizačným nástrojom na napĺňanie cieľov solidárnej ekonomiky. Sociálne družstvá v sebe spájajú princípy sociálneho podnikania a solidárnej ekonomiky.

V nasledujúcich častiach sa bližšie pozrieme na to, čo je dôležité mať na pamäti pri zakladaní družstva či inej solidárnej organizácie.

Ako založiť komunitný solidárny podnik alebo družstvo

Slovenská legislatíva zatiaľ nepozná pojem „solidárna ekonomika“ alebo „solidárny podnik“. Ak rozmýšľate o vlastnom podnikaní, ktoré by zároveň napĺňalo hodnoty a princípy solidárnej ekonomiky, môžete uvažovať o založení sociálneho podniku. S jeho založením vám môžu pomôcť **Regionálne centrá sociálnej ekonomiky**, ktoré pôsobia v každom kraji a ich zoznam nájdete na adrese:

<https://socialnaekonomika.sk/regionalne-centra-socialnej-ekonomiky>

Ak chcete získať status sociálneho podniku, je lepšie ak svoju iniciatívu vopred formálne zaregistrujete – či už ako občianske združenie, družstvo alebo iný podnikateľský subjekt (napr. s. r. o.).

Ak ste nikdy predtým nepodnikali, budete sa musieť naučiť veľa nových vecí a potrebovať podporu. Naštudujte si, ako založiť firmu, alebo sa poraďte s niekým, kto už tieto skúsenosti

⁴ Viac informácií o demokratických formách rozhodovania nájdete v publikácii *Ako sa organizovať. Príručka pre grassrootové iniciatívy*, ktorú nájdete na adrese roots.utopia.sk.

má. Budete potrebovať podnikateľský plán, stanovky a ďalšie dokumenty, ktoré sa vyžadujú pri zakladaní podniku a počiatočný kapitál na rozbehnutie podnikania. Musíte si ujasniť, kto bude medzi zakladajúcimi členkami a členmi a akú štruktúru bude mať vaša organizácia.

Pri zakladaní akejkoľvek solidárnej iniciatívy či organizácie vám hneď na úvod pomôže podrobne sformulovaná **predstava (vícia)** a **poslanie (misia)**. Premyslite si, čo robíte, alebo by ste chceli robiť, a čo sa snažíte dosiahnuť. Je dôležité, aby sa na formulovaní vízie aj misie vašej iniciatívy zúčastnili a zhodli všetci ľudia, ktorí ju zakladajú. Tvoria ideový základ a ukazujú smer rozvoja vašej iniciatívy. Pozrime sa, aký je medzi nimi rozdiel.

Vícia sa zameriava na budúcnosť

Venuje sa otázkam ako: Aký je cieľ našej iniciatívy? Ako by mala vyzerat naša budúcnosť? Aké hodnoty a princípy chceme nasledovať? Vícia rozvoja má slúžiť ako inšpirácia.

Poslanie sa zameriava na prítomnosť

Poslanie organizácie či iniciatívy hovorí o tom, kto ste a čo robíte. Popisuje a predstavuje vašu organizáciu.

Jeden príklad za všetky: Členky sanfranciského družstva *Home Green Home* svoju víziu a misiu popisujú nasledovne:

Misia

Sme družstvo, ktoré vlastní ženy hispánskeho pôvodu. Poznáme potreby našej komunity. Chceme zlepšiť kvalitu svojich životov tým, že pre seba zabezpečíme väčšiu sociálnu a ekonomickú stabilitu. Poskytujeme upratovacie služby v San Franciscu a okolí. Používame ekologické produkty, pretože nám záleží na našom zdraví, zdraví našej klientely a na životnom prostredí.

Vícia

Chceme aj ďalším ženám z našej komunity ponúknuť replikovatelný podnikateľský model, ktorý je výnimočný vysokou kvalitou služieb, posilňuje budovanie demokratickej a inkluzívnej ekonomiky a zároveň je výrazom nášho záujmu o ochranu životného prostredia a starostlivosti o našu komunitu.

Môžete sa inšpirovať aj skúsenosťami iných iniciatív, alebo postupmi z „bežných“ firiem a kreatívne ich prispôbiť vašej vízii a potrebám. Jednou z metód ako si ujasniť čo presne chcete je takzvaný „superhrdinský dotazník“ (super hero canvas). Zameria vašu pozornosť na dôležité otázky, ktoré je potrebné zodpovedať pri zakladaní solidárneho podniku. Základný postup je nasledovný: spoločne s ďalšími ľuďmi, napríklad budúcimi členkami a členmi vášho solidárneho družstva, identifikujte najzásadnejšie otázky týkajúce sa vašej iniciatívy. Zapište si ich a vymedzte si dostatočný čas na ich zodpovedanie.

Hodnotové ukotvenie	Praktické otázky	Jedinečnosť	Koho chcete osloviť
<p>Demokracia a participácia Aká bude demokratická zštruktúra vašej iniciatívy/podniku? Ako bude vyzerať rozhodovací proces? Ako zabezpečíte a udržíte participáciu (ako budete motivovať ľudí, aby sa do rozhodovania zapájali)?</p> <p>Sociálno-ekologická transformácia Aký problém chcete vyriešiť? Ako vaše aktivity prispievajú k sociálno-ekologickej zmene spoločnosti a ekonomiky? Komu zmena prospeje? A ako?</p> <p>Solidarita Ako sa bude prejavovať solidarita vo vašich vnútorných vzťahoch? Ako sa bude prejavovať vo vzťahu k externým organizáciám/iniciatívam/komunitám/ľuďom? (iné organizácie SE, ľudia dotknutí vašou činnosťou, globálny juh a podobne)</p> <p>Hodnota pre užívateľov/ky Kto bude vaše služby využívať? Aký problém alebo potreby užívateľov/iek chcete riešiť? Prečo by si mali vybrať práve vašu iniciatívu/podnik SE?</p>	<p>Hlavné aktivity Aké aktivity budete robiť, aby ste uviedli svoje hodnoty do praxe?</p> <p>Hlavné zdroje Čo budete potrebovať, aby sa to podarilo?</p>	<p>Čo je na vašom prístupe jedinečné?</p> <p>Čo by mohlo ohroziť váš úspech? (vnútorné hrozby, trhové alebo externé riziká)</p>	<p>Ako budete získavať členov/ky, alebo užívateľov/ky?</p> <p>Kto sú vaši kľúčovi partneri?</p>
	<p>Finančná hodnota a príjmy Kto bude finančne prispievať? Prečo bude prispievať? Ako bude prispievať?</p>	<p>Štruktúra nákladov Aké sú nevyhnutné náklady na zabezpečenie činnosti vašej iniciatívy/podniku? (fixné, variabilné)</p>	

Aké môžu byť vaše ďalšie kroky pri zakladaní komunitnej solidárnej organizácie

Vytvorte prípravný výbor

Úlohou prípravného výboru je aktívne riadiť zakladanie družstva/podniku a prevziať na seba zodpovednosť za priebeh procesu v jeho počiatočnej fáze.

Uvažujte nad svojou víziou a nad tým, ako čo najlepšie ľuďom ozrejmite, čo sa snažíte dosiahnuť

Prípravný výbor musí mať hneď od počiatku jasné ciele a zámery. Všetci členovia a členky výboru musia presne vedieť, aké sú ich úlohy a za čo nesú zodpovednosť.

Poradte sa s ľuďmi z komunity

Identifikujte ľudí z vašej komunity či z blízkeho okolia, ktorí by vás mohli podporiť (inšpirujte sa návodom na vytváranie okruhov angažovanosti, ktorý nájdete v tejto príručke na strane 17). Zistíte tak, aký je o váš projekt v komunite záujem a kto by bol ochotný sa k nemu pridať, alebo naň prispieť. Ľudia vám poskytnú spätnú väzbu a často aj nové nápady, o ktorých ste zatiaľ neuvažovali. Dobrý spôsob získavania informácií sú dotazníky a diskusie na verejných stretnutiach. Nezabudnite o ich výsledkoch informovať všetkých zúčastnených a aj ďalších ľudí z komunity.

Navštívte iné družstvo/podnik a inšpirujte sa

Porozprávajte sa ľuďmi, ktorí už so zakladaním družstva majú skúsenosť a poinformujte sa, čo treba robiť a čomu sa radšej vyhnúť.

Zrevidujte svoj pôvodný plán a rozhodnite sa, ako chcete postupovať ďalej

Formalizujte prípravný proces

Podľa potreby a na základe skúseností prípravného výboru vytvorte zakladajúci výbor. Výbor by mal byť minimálne trojčlenný, no nie viac než dvanásťčlenný. V trojčlennom výbore sú úlohy väčšinou rozdelené medzi predsedu/predsedníčku, ktorý/á pripravuje a vedie jeho stretnutia, tajomníka/tajomníčku a pokladníka/pokladníčku. Proces prípravy bude jednoduchší, ak budete mať vo výbore aj ďalších ľudí so špecifickými úlohami a skúsenosťami napr. v oblasti marketingu, plánovania, či získavania financií (fundraisingu). Tieto expertky alebo experti môžu byť budúce členky a členovia vašej organizácie (napr. družstva), alebo to môžu byť napríklad externé konzultantky z niektorej podpornej alebo spolupracujúcej organizácie.

Oboznámte sa s platnou legislatívou

Oboznámte sa so všetkými právnymi predpismi, ktoré sa týkajú organizácií sociálnej a solidárnej ekonomiky a tiež tými, ktoré upravujú založenie obchodnej spoločnosti/družstva a ich prevádzku.

Zrátajte si počiatočné náklady na založenie organizácie a vytvorte biznis plán

Biznis plán vám pomôže konkretizovať zámery a ujasniť si, aké činnosti budete vyvíjať. Na jeho základe zistíte, aké budú náklady na založenie a otvorenie podniku a na jeho následnú každodennú prevádzku. Ukáže vám, ako zabezpečiť jeho udržateľnosť aj v budúcnosti.

Zistite, aké možnosti financovania sa vám núkajú a začnite získavať finančné zdroje

Financovanie pomocou príspevkov od individuálnych darcov a darkýň z komunity (crowdfunding) je osvedčený a efektívny spôsob získavania zdrojov. Zároveň vám umožní intenzívnejšie zapojiť členov a členky komunity, s ktorou sa chystáte spolupracovať, do aktivít vášho družstva. Zdroje na založenie a uvedenie podniku do prevádzky môžete získať aj z rozličných grantových schém.

Zabezpečte si priestory a začnite plánovať otváraciu slávnosť

Zorganizujte otváraciu slávnosť a oslávte svoj úspech

Oficiálne otvorenie podniku je dobrým dôvodom na verejnú oslavu. Venujte ju vašej komunite a zapojte jej členky a členov do prípravy. Oslava vám zároveň poskytne dobrú príležitosť na oboznámenie verejnosti s vašimi plánmi a na predstavenie vašich produktov či služieb.

Nezabúdajte na priebežné hodnotenie a prípadnú revíziu vašej činnosti a buďte v stálom kontakte so svojimi členkami a členmi a vašou klientelou

Čo je crowdfunding?

Je to spôsob získavania financií na realizáciu projektu alebo začatie podnikania prostredníctvom príspevkov od individuálnych darcov a darkýň. V súčasnosti je najbežnejším spôsobom crowdfundingu online zbierka cez internetové platformy. Na Slovensku sú takýmto platformami napríklad startlab.sk, www.donio.sk alebo ludialudom.sk. Celosvetovo sú najznámejšie platformy Kickstarter alebo IndieGoGo, ktoré môžete využiť, ak by ste uvažovali o získavaní prostriedkov aj od ľudí z iných krajín sveta. Prostredníctvom českého portálu HitHit získalo počiatočný kapitál na rozbehnutie svojho podnikania aj pražské sociálne družstvo Střecha.

Okruhy angažovanosti: sledujte, kto sa najviac zapája do práce vášho kolektívu

Je prirodzené, že sa ľudia do nejakého projektu či skupinovej spolupráce zapájajú rozličným spôsobom (napr. výrobkyňa, spotrebiteľ, koordinátorka). Rôznia aj ich motivácie, či možnosti a okolnosti zapájania sa. Vždy by ste mali pamätať na to, že pozície, ktoré ľudia v organizácii zastávajú, sa líšia, a preto sú odlišné aj ich potreby a očakávania. Pri uvažovaní o štruktúre vašej iniciatívy môže byť užitočné, ak si ju predstavíte v podobe sústredných kruhov. Najmenším, stredovým kruhom je najužšie jadro skupiny a do najvzdialenejšieho kruhu patria najnovší členovia a členky. Medzi týmito dvoma kruhmi môže byť viacero ďalších: okruh najviac zapojených ľudí, skupina prispievajúcich, pracovné tímy, alebo dobrovoľnícke skupiny. Závisí to od typu vašej iniciatívy.

Hlavným cieľom takejto analýzy je zistiť, ako sa môžu odlišovať potreby zapojených ľudí a ako k nim máte pristupovať pri plánovaní aktivít. Kým pre jadro skupiny môže byť najužitočnejšie napríklad špecifické vzdelávanie v oblasti manažmentu alebo komunikácie, pre skupinu prispievateľov a prispievateľiek bude lepšie zorganizovať komunitné podujatie alebo otvorený seminár. Uvažujte aj nad tým, ako ľudí motivovať k väčšej účasti, aby sa stali súčasťou vnútorných okruhov angažovanosti. Premyslené zdieľanie informácií a rozdelenie zodpovednosti môže ľudí motivovať k väčšej aktivite.

Ďalšie užitočné a zaujímavé informácie nájdete v týchto publikáciách

Ako rozvíjať solidárnu ekonomiku – praktická príručka prináša základný prehľad o solidárnej ekonomike a o pestrej palete jej iniciatív a hnutí.

<https://busse.utopia.sk/>

Kdo tady šéfuje? – publikácia organizácie Nesehnutí o skúsenostiach s horizontálnym (nehierarchickým) riadením a rozhodovaním.

<https://nesehnuti.cz/kdo-tady-sefuje-aneb-nehierarchicke-rizeni-v-praxi/>

Družstevnictví a důstojná práce – zborník príspevkov o rôznych podobách družstevníctva v ČR v súčasnosti.

http://skolaalternativ.cz/wp-content/uploads/2019/12/Druzstevnictvi_a_dustojna_prace.pdf

Družstevné princípy a hodnoty:

Hodnoty

Družstvá sú založené na hodnotách svojpomoci, zodpovednosti, demokracie, rovnosti, spravodlivosti a solidarity. V súlade s tradíciami zakladateľov družstevníctva veria členovia a členky družstiev v etické hodnoty čestnosti, otvorenosti, sociálnej zodpovednosti a starostlivosti o iných.

Princípy

Prostredníctvom družstevných princípov uvádzajú družstvá svoje hodnoty do praxe.

1. Dobrovoľné a otvorené členstvo

Družstvá sú dobrovoľné organizácie otvorené všetkým osobám, ktoré sú schopné používať ich služby a ochotné akceptovať zodpovednosť členskej základne, bez rodovej, sociálnej, rasovej, politickej a náboženskej diskriminácie.

2. Demokratické riadenie

Družstvá sú demokratické organizácie riadené svojimi členmi a členkami aktívne sa podieľajúcimi na ovplyvňovaní ich smerovania a na rozhodovaní. Osoby, ktoré si družstvá zvolia do vedenia, sa zodpovedajú členskej základni družstva. V družstvách na základnej úrovni majú ich členovia a členky rovnaké hlasovacie práva (pravidlo „jeden člen, jeden hlas“) a aj na ďalších úrovniach sú družstvá organizované demokratickým spôsobom.

3. Ekonomická účasť

Členovia a členky prispievajú rovnakým dielom ku kapitálu svojho družstva a o narábaní s ním rozhodujú demokraticky. Aspoň časť z tohto kapitálu je obvykle spoločným vlastníctvom družstva. Za kapitál, ktorý je upísaný ako podmienka získania členstva, zvyčajne dostávajú len obmedzené kompenzácie, alebo nedostávajú vôbec žiadne. Zisk sa obvykle používa na rozvoj družstva s možnosťou vytvorenia rezerv, pričom aspoň časť z nich by mala byť nedeliteľná, poskytovanie odmien členom a členkám proporčne podľa vykonanej práce v prospech družstva a podporu ďalších aktivít schválených členskou základňou.

4. Autonómia a nezávislosť

Družstvá sú nezávislé, svojpomocné organizácie riadené členkami a členmi. Ak uzatvárajú dohody s inými organizáciami, vrátane vládnych, alebo získavajú kapitál z externých zdrojov, deje sa to za podmienok zaručujúcich demokratickú kontrolu a zachovávajú si družstevnú autonómiu.

5. Vzdelávanie, odborná príprava a informovanosť

Družstvá poskytujú vzdelávanie a odbornú prípravu svojim členom a členkám, voleným zástupcom a zástupkyňiam, manažérom a manažérkam a tiež zamestnancom a zamestnankyniam, aby všetci efektívne prispievali k rozvoju svojich družstiev. Informujú verejnosť – zvlášť mladých a mienkotvorných ľudí – o podstate a prínose družstevníctva.

6. Spolupráca medzi družstvami

Družstvá poskytujú služby svojim členom a členkám čo najefektívnejšie a posilňujú družstevné hnutie spoluprácou prostredníctvom miestnych, národných, regionálnych a medzinárodných štruktúr.

7. Záujem o spoločenstvo

Družstvá vyvíjajú činnosť v prospech udržateľného rozvoja svojich spoločenstiev prostredníctvom stratégií schválených svojimi členmi a členkami.

K týmto hodnotám a princípom sa hlási družstevné hnutie na celom svete.

Strešnou organizáciou hnutia je Medzinárodný družstevný zväz (ICA – International Cooperative Alliance, <https://ica.coop/>)

Publikácia vznikla v rámci projektu „Emancipované rómske ženy bojujú proti diskriminácii“, ktorý bol podporený z Nórskeho fondu a štátneho rozpočtu Slovenskej republiky.

Ak sa chcete dozvedieť viac o programoch a projektoch financovaných z Nórskeho grantov na Slovensku, navštívte stránku www.norwaygrants.sk.

Ďalšie informácie o projekte nájdete na stránke roots.utopia.sk.

Spoločným úsilím k zelenej, konkurencieschopnej a inkluzívnej Európe.

